

V objektivu

Begunska politika

NEVIDNI LJUDJE

Ervin Hladnik -
Milharčič

ED NAMI ŽIVIJO NEVIDNA BITJA. Zelo težko jih je ugledati in z njimi navezati stik. Pridejo in izginejo. Pojavijo se kot številke v uradnih statistikah. Ta teden, na dan 27. junija, v uradni statistiki urada za oskrbo in integracijo migrantov: 659 tujcev, ki čakajo na podajo prošnje za mednarodno zaščito v azilnem domu v Logatcu. Uroš Škerl Kramberger, ki že skoraj desetletje pedantno sledi gibanju čez slovenske meje, zagotavlja, da takšnih števil še ni videl.

Načeloma je logika preprosta. Človek v stiski pride čez mejo in pri prvem uradnem organu, ki ga sreča, zaprosi za zaščito. Upravna enota ga registrira in mu da papir, ki uradno zabeleži njegovo prisotnost. Pred tem nekako ne obstaja. Ampak že na začetku tega procesa lahko postane neviden. Njegov položaj pa se zapleta, rešitve odlagajo, ovire kopičijo. Lahko se tudi čez noč znajde tam, kjer je začel. Giblje se kot človek, ki ga nihče ne vidi. Številke ljudi, ki so jih prijeli pri prehodu, so znane, število prosilcev za azil tudi. Vendar se številki ne ujemata. Kot presihajoče jezero ljudje postanejo nevidni. Tako je na grško-turški meji, grško-albanski, bosansko-hrvaški in gor do hrvaško-slovenske bodeče žice. Izginejo iz vseh uradnih statistik. Poniknejo v Nemčijo, Veliko Britanijo ali pa se skrivnostno pojavijo na drugi strani meje, čez katero so ravnokar prišli.

Nič ne vidimo, nič ne slišimo

Pričevanj, da jih policija nasilno potiska nazaj čez mejo, je veliko. Vendar jih nihče ni videl. Pripadniki Frontexa, evropske obmejne policije, so lani poleti v hribih severne Albanije med obmejnima naseljema Kapshtice v Albaniji in Kristalopigijem v Grčiji skupaj z albansko policijo nadzorovali prehajanje na zeleni meji. Bila je trda noč. Na vrhu hriba je bil parkiran češki kombi s termovizijo, ki je z infrardečimi kamerami zaznaval gibanje v dolini. Nemški policisti

in policistke z oznakami Frontexa na ramenih so zmajevali z glavami. Oni vidijo ljudi prihajati samo iz Grčije v Albanijo. Nič niso vedeli o tem, da bi kdor koli potiskal begunce iz Albanije nazaj v Grčijo. Z veseljem so naštevili, kakšna je zakonita procedura tako po albanskih zakonih, ki so jih morali oni upoštevati, kot po zakonodaji EU, ki je veljala za njihovo delo. Niti s kamerami, ki vidijo ponoči, niso videli nič neobičajnega. Čez meje hodijo nevidni ljudje.

Za kratek hip postanejo vidni, če umrejo. V San Antoniu v Teksasu so v zaprtem tovarnjaku brez hlajenja našli trupla več kot petdesetih ljudi, ki so brez dokumentov skriti v zaklenjenem zaboju prišli iz Mehike. Nevidni ljudje.

Na poti iz Ljubljane proti Solunu jih je mogoče videti samo pri Apačinu, kjer je v nekdanjem motelu ob avtocesti begunski center. Še eden je nekaj kilometrov levo v Šidu. Potem izginejo. V Solunu jih ni mogoče srečati niti v centru mesta, kjer pri osemindesetih stopinjah Celzija Grki opoldne sedijo v restavracijah na pločnikih, kot da ni nič. Ne pridejo pred oči niti v predmestjih, niti na poti na Halkidiko, kjer se začena turistična sezona. Začele so se tiste druge vsakoletne migracije, ki ustvarijo gnečo na mejah albanske poti v nasprotni smeri. Ljudi, ki so tja prišli iz Turčije, pa ni nikjer videti.

Fotografija: Reuters

Kje so? Kaj delajo?

»Nevidni niso samo tisti, ki izginejo v morju,« je rekla **Mimi Hapig**, ki zadnjih šest let dela z ljudmi, ki jih drugi ne vidijo. »Tudi ti, ki so ostali v Grčiji, so nevidni.«

V severni Grčiji, kjer so na albanski strani schengenske meje razporejeni agenti Frontexa, v Kacikasu pri Joanini vodi nenavadno institucijo, ki se imenuje Habibi.Works. Niz prostorov, ki so namenjeni predvsem prebivalcem sosednjega begunskega taborišča, da v njih delajo reči, ki jih znajo. V bližini so namreč begunski centri, kjer živijo ljudje, ki jim ni uspelo po nobeni poti priti do zahodne Evrope. To je zelo daleč od otokov v Egejskem morju, kjer so pristali. Tam je razporejenih več taborišč z 2500 do 3000 begunci. Večina podporne infrastrukture je v Atenah ali Solunu. Joanina pa je v Epirusu, ki je ekonomsko manj razvit in revnejši del

Grčije. Ima šibko infrastrukturo in je daleč od turističnih središč.

»Veliko naporov je bilo vloženo v to, da bi jih skrili. Grčija prav te dni porablja 28,4 milijona evrov iz evropskih sredstev za gradnjo betonskih zidov okoli taborišč. En zid gradijo v taborišču, kjer so čez cesto naše delavnice.«

Ideja migrantskih zakonodaj in logike azilnih domov v Evropi je od nekdaj oteževanje integracije v družbo in poudarjanje začasnosti rešitev. Tako delujejo Združeni narodi, ki pri delu svojih agencij vztrajajo pri čim bolj časovnih taboriščih, ker naj bi to begunce navajalo na misel, da se bodo prej ali slej vrnil domov.

»V Grčiji ne gre več samo za to, ampak za popolno izolacijo. Noben lokalni državljan, noben prijatelj, ki so ga begunci našli v Grčiji, noben sošolec begunskih šoloobveznih otrok ne bo mogel videti, kakšno je življenje v taborišču. V mnogih taboriščih imajo horo legalis in lahko zapustijo taborišče samo v določenih urah.«

Nevidnost je sistemična. Grčija pa že dolgo ni prehodna postaja na poti v Nemčijo, ampak končna postaja ljudi, ki so pribežali prek Turčije. To je postala že leta 2016. Takrat je stopil v veljavo dogovor med Turčijo in EU. Vsi, ki so pred 19. marcem 2016 stopili na tla

Evropske unije, so bili upravičeni do programa realokacije. To je bil program EU, v katerem so se članice obvezale, da bodo sprejele določeno število prosilcev za azil, ki bodo prišli v Grčijo in Italijo. S tem datumom je sistem prenehal veljati za nove prišleke. Leta 2016, 2017 in 2018 je bilo v Grčiji na tisoče ljudi, ki so čakali, da bo kakšna evropska država sprejela njihovo prošnjo za azil. V Grčijo so prišli pred 19. marcem in bili upravičeni do postopka za preselitve. Ampak prihajali so tudi še po tem datumu, vendar niso bili več upravičeni do progama. Zanje je Grčija postala edina država, kjer so lahko zaprosili za azil. Kakšen je položaj, je postalo jasno leta 2018, ko so zadnji upravičenci odšli proti zahodu, preostali pa so ugotovili, da jim je ostala samo še integracija v Grčijo. Taborišča niso bila več začasna, ampak stalna bivališča. V resnici so bila to že nekaj časa, le da niso imela takšnega statusa. S spremembo vlade leta 2019 pa je bilo sprejetih veliko ukrepov, ki so hkrati dokončno onemogočili prosilcem za azil ustvariti novo življenje v Grčiji.

Mimi Hapig je od blizu spremljala razvoj politike izolacije.

»Najprej so mednarodnim NGO prepovedali vstop v taborišča. Taborišča so nadzorovani prostori in samo organizacije s posebnega

ostali preprosto izvozili državam z zunanjimi evropskimi mejami. Z določitvijo Turčije kot varne države pa so ga izvozili iz EU. Na jugovzhodu so vse breme zvrnili na Grčijo.

Grčija v tej zgodbi pogosto izpade brezčutna, vendar je njen položaj produkt evropske politike, predvsem sporazuma, ki ga je EU sklenila s Turčijo. Naše oči so se navadile na ljudi, ki živijo v šotorih. Palestinska začasna begunska taborišča so v desetletjih postala velika mesta, ki jih je mogoče rušiti z letalskimi bombardiranj. Zdelo se je nemogoče, vendar podobna mesta zdaj rastejo na robovih Evrope. Ušesa so se navadila poslušati, kako ljudje umirajo na morju. Zdi se nam, da je to normalno. Mimi Hapig pravi, da je njeno delo tudi to, da razlaga, kako to ni normalnost.

»Ni treba, da je. Živimo na eni najbogatejših celin, kjer je veliko praznih zgradb in neuporabljene infrastrukture. Vedemo pa se, kot da je Evropa celina brez infrastrukture in zmogljivosti. Ne spleča se imeti neintegriranih družin, ki se počutijo odtujene družbi, v kateri živijo. V evropski politiki sedanjosti ni nič pametnega.«

Vendar v Grčiji tisoče ljudi sedi v begunskih taboriščih z bolj zvenečimi uradnimi imeni

Številke ljudi, ki so jih prijeli pri prehodu, so znane, število prosilcev za azil tudi. Vendar se številke ne ujemata. Kot presihajoče jezero ljudje postanejo nevidni.

seznama ministrstva za migracije lahko delujejo v njih. Tudi poročati o življenju v taboriščih je nezakonito. Tam ni svobode tiska.«

Ljudje, ki so dobili azil, so imeli šest mesecev časa, da se izselijo iz centrov in najdejo delo, stanovanje in zaslužijo dovolj denarja, da začnejo življenje znova. Šest mesecev so lahko živeli v taborišču in so dobivali 150 evrov na mesec za preživetje. Nova vlada je leta 2019 to obdobje skrajšala na štiri tedne, denar pa na 70 evrov na mesec. Nimajo tečajev jezika in tečajev integracije.

»V štirih tednih morajo iz taborišča in začeti življenje v Grčiji. To je praktično nemogoče izvesti. 43 odstotkov Grkov med 18. in 25. letom je nezaposlenih. Če je mlademu Grku težko priti do zaposlitve, si predstavljajte, kako je nekemu, ki ne govori jezika in nima nostrificiranih dokumentov o izobrazbi. Ljudje dobijo odobritev, da lahko živijo v Grčiji, praktično pa nimajo nobene možnosti tam preživeti. Prisiljeni so ponovno oditi čez mejo. Poskušajo priti v Nemčijo, Francijo,

in čaka. Diplomantki fakultete za socialno delo v Heidelbergu se je zdelo, da to ni nujno.

»Leta 2016 sem sodelovala pri ustanovitvi Habibi.Works. Pred tem sem kot prostovoljka na hrvaško-madžarski meji videla, kaj se dogaja. Bilo nas je šest žensk. Zbrale smo sredstva iz prostovoljnih prispevkov in registrirale nevladno organizacijo. Odšle smo v Grčijo.« Habibi.Works ima zapleteno ime. Uradno je interkulturalni prostor za izdelovalce, fizični prostor za izobraževanje, opolnomočenje in socialna srečanja prosilcev za azil, beguncev, okoliških prebivalcev in mednarodnih strokovnjakov. Rečejo mu platforma. Je odgovor na vprašanje, kaj delajo ljudje, ki so se na svoji poti do dela in svobodnega človeka dostojnega življenja zataknili in ne morejo naprej. Ustanoviteljice so jo postavile 300 metrov od taborišča v Kacikasu. Mimo trdo zvonečega imena je to kraj, kjer ljudje lahko delajo.

»Imamo 13 različnih prostorov za delo, od delavnice klasičnega obdelovanja lesa, šivalnice in krojačnice ter kuhinje do medijskega laboratorija in infrastrukture za virtualno resničnost. Tudi za druge dejavnosti. Prostor je odprt za prebivalce taborišča in tudi za okoliške prebivalce. Lahko vstopijo, vzamejo material in naredijo, kar pač potrebujejo, ali z drugimi delijo svoje spretnosti. Lahko popravijo polomljene predmete ali pokvarjene stroje ali se naučijo, kako se to dela. Hkrati je to prostor, kjer je mogoče na spoštljiv

Mimi Hapig, soustanoviteljica Habibi.Works, pravi, da niso še ena od humanitarnih organizacij, ki skušajo pomagati beguncem, temveč jim ponujajo prostor, v katerem ti lahko uporabijo svoje veščine in znanja ter izdelajo, kar potrebujejo. »Afganistanec, ki je doma štirideset let delal kot mizar, pri nas najde orodje in prostor, kjer lahko odpre svojo delavnico,« pojasni Hapigova. Fotografija: Tomaž Skale

Odgovor na begunce iz Ukrajine je pokazal, da imajo evropske države sredstva in metode za upravljanje množic, ki prihajajo čez mejo.

Veliko Britanijo ali Italijo. Gredo proti državam z močnejšo ekonomijo ali višjo stopnjo socialne varnosti.«

V politiki migracij ni nič pametnega

To pa ni bila samo grška odločitev, do nje je prišlo z institucionalnimi zahtevami in tihimi dogovori vseh drugih evropskih držav. Grčija, Italija in Španija delujejo kot ščit preostalih evropskih držav. Vprašanje migrantov so pre-

nice in krojačnice ter kuhinje do medijskega laboratorija in infrastrukture za virtualno resničnost. Tudi za druge dejavnosti. Prostor je odprt za prebivalce taborišča in tudi za okoliške prebivalce. Lahko vstopijo, vzamejo material in naredijo, kar pač potrebujejo, ali z drugimi delijo svoje spretnosti. Lahko popravijo polomljene predmete ali pokvarjene stroje ali se naučijo, kako se to dela. Hkrati je to prostor, kjer je mogoče na spoštljiv

način srečati druge, ustvarjati skupnost in razumeti, kako deluje integracija.«

V Ljubljano je prišla na konferenco, ki jo je organiziral Center Rog. Na mestu, kjer v prostorih nekdanje tovarne koles Rog gradijo novo infrastrukturo, naj bi zraslo nekaj s podobnimi ambicijami. Rog ima nesrečno podobo, ki jo je zaznamoval izgon socialnih dejavnosti iz njega s policijo v oklepkih, na konferencah, ki jih organizira center, pa se pogovarjajo o zanimivih rečeh. Mimi Hapig je na eni od njih govorila o delovanju svoje platforme v Grčiji, ki stoji ob zidu begunskega centra.

»Mi se razlikujemo od drugih humanitarnih organizacij,« je na vrtu kavarne Platana na Kongresnem trgu v Ljubljani začela svojo pripoved. »Verjamemo, da je vsak človek strokovnjak za svoje življenje in sam najboljše ve, česa mu primanjkuje. Za nekoga je to izobrazba. Za nekoga drugega pa zibka za njegovega dojenčka. Nekdo drug ima preluknjano gumo na kolesu, oditi mora na sestanek in mora zakrpati luknjo. Mi ponujamo platformo, kjer je vse to mogoče opraviti. Če potrebujejo računalniško izobrazbo, se lahko vpišejo v šolo računalništva. Lahko redno hodijo k nam in se naučijo uporabljati računalnike. Lahko pa pridejo enkrat popraviti kolo in ne pridejo nikoli več. Mnogi pridejo, ker jim je všeč občutek pripadnosti skupnosti. Vključijo se, najdejo svojo identiteto. Lahko pa tudi samo poskusijo izboljšati pogoje svojega bivanja v taborišču.«

Zelo odločno je zavrnila vprašanje, ali je Habibi.Works še ena organizacija, ki bi rada pomagala.

»Ljudje ne pridejo k nam prosit za pomoč in mi je ne ponujamo. Ponujamo prostor,« je rekla.

»Tega običajno ne zaznate, ampak ljudje pridejo z veliko znanja in premnogimi vešččinami. Mi damo na voljo prostor in opremo, kjer je vsakdo lahko hkrati učenec in učitelj.«

Ljudje, ki prihajajo, so talentirani in s seboj nosijo veščine. Begunce zelo radi reducujemo na nemočne žrtve ali na nevarne osebe. V resnici to niso. V resnici so radovedni, nadarjeni, ljubeči in inteligentni ljudje obeh spolov.

Afganistanec, ki je doma štirideset let delal kot mizar, pri nas najde orodje in prostor, kjer lahko odpre svojo delavnico. Drugim pomaga pri učenju veščin mizarstva. S tem se otrese tega, da je samo begunec brez moči, ki samo čaka, da bodo drugi sprejeli odločitve o njegovem življenju. Najpomembnejše je, da prevzame nadzor nad svojim življenjem. To mu pomaga ohraniti mentalno zdravje.«

Pripovedovala je o človeku, ki je pričakoval rojstvo otroka in je prišel pogledat, ali lahko pri njih dobi zibko. V resnici je prišel samo z željo, da bi njegov otrok imel nekaj lepega, v čemer bi spal. »Dali so mu kos papirja in rekli, naj nariše, kaj bi rad imel. Znaš to sam narediti?« so ga najprej vprašali. Seveda je rekel, da ne zna. Pokazali so mu človeka, ki mu je svetoval, kako jo lahko sam naredi, in mu pomagal pri bolj zapletenih delih. Zvečer se je vrnil v taborišče z izdelano zibelko in veseljem, ker je nekaj dosegel.

»Bil je aktiven, lahko je pokazal družini, da nekaj zna in da jih lahko vzdržuje. Samoumevne stvari iz njegovega prejšnjega življenja, za katere se mu je zdelo, da jih je izgubil. Pa jih ni. Še vedno ima svojo identiteto aktivnega človeka.«

Skupaj delajo ljudje, ki prihajajo iz zelo različnih okolij in imajo zelo različne poglede na svet ter življenje v njem. Mi jim ponudimo nevtralen prostor. V njem je jasno, da ljudje gledajo na svet na zelo različne načine, ampak to je v redu. Dokler smo spoštljivi drug do drugega, nas to ne ogroža in nam ni treba groziti nikomur. To je prvi korak k integraciji.

Ljudje, ki prihajajo, so talentirani in s seboj nosijo veščine. Begunce zelo radi reducujemo

Fotografija: Habibi.Works

na nemočne žrtve ali na nevarne osebe. V resnici to niso. V resnici so radovedni, nadarjeni, ljubeči in inteligentni ljudje obeh spolov.«

To je skoraj preveč idilična podoba begunske populacije. V njej živijo ljudje s svojimi razlikami, konflikti in nerazumevanjem. Na enem mestu se najdejo ljudje s popolnoma nasprotnimi idejami o tem, kaj je prav in kaj narobe.

Ali lahko paštun iz Kandaharja, ki se s tujo žensko ne usede niti za isto mizo, sodeluje s Sirko iz Alepa, ki je bila vse življenje laična moderna bančna uslužbenka in nikoli ni nosila na glavi rute?

»Ne bi se rada sprenevedala, da je lahko ali da deluje vedno in ves čas. Ampak deluje. Včasih je proces dolgotrajen in v njem se ne znajdejo vsi. Nekateri pridejo samo zato, da nekaj opravijo ali naredijo, in potem nočejo biti več del našega prostora.«

Povedala je o njihovi krojaški delavnici. V njej dela mlad krojač iz Afganistana, ki je pri svojem delu zelo ustvarjalen. K njemu je prišel mladenič iz Konga, ki je imel raztrgane kavbojke. Nikoli v življenju še ni uporabljal šivalnega stroja. Ta dva nista imela nobene skupne jezika. Edina njuna skupna

življenjska izkušnja je življenje v begunskem taborišču. Če sta se srečala, se nikoli nista ustavila in začela pogovora. Afganistanec ga je posedel za šivalni stroj in mu pokazal, kako deluje. Spremljal ga je, ko je krpal kavbojke. »Imela sta skupen projekt in skupno izkušnjo,« je rekla. »Delila sta trenutke solidarnosti, medsebojne pomoči in človeške interakcije.«

Ko se srečata v taborišču, bosta drug na drugega morda gledala na drugačen način. Pogovarjala se ne bosta, ker še vedno nimata skupnega jezika.

»Seveda je spol pomemben moment uspeha ali neuspeha,« je dodala. 75 odstotkov uporabnikov prostorov je moških, 25 odstotkov žensk. Včasih pridejo k njim in vprašajo, ali lahko razdelijo nekatere dneve za moške, druge pa za ženske. Vedno rečejo, da ne.

»Naš ne pomeni, da je treba ustvariti odnose zaupanja z moškimi. Vsi morajo razumeti, da ponujamo varno okolje za vse. Počasi se odnosi zmeščajo. Moški počasi povabijo nas, da srečamo njihove žene, sestre in hčerke, in potem jih včasih pripeljejo s seboj. V taborišču so tudi samske ženske. Najprej morda pridejo samo v skupini s svojimi prijateljicami. Potem počasi sprejmejo, da je vseeno, ali poleg njih dela ženska ali moški. Včasih traja leta, da pridemo do tega. To je pomemben proces in mislim, da je proces pravilen. Segregacija po dnevih bi bila poraz. Zmaga je, da ženska vstopi v prostor, kjer je vseeno, ali so prisotni moški ali ne.«

Platformo upravljajo ženske. Zelo pazijo, da izobraževalne procese vodijo tudi ženske. Otroci pridejo s starši in vidijo, da delavnico

vodi ženska, v delavnici pa sodelujejo tudi moški. Včasih se kdo pride pritožiti in jo vpraša, kdo je njen šef.

»Jaz sem šefinja,« je njen odgovor. »Govoriti morate z mano.«

Presenetljivo je reakcija običajno zelo pozitivna. »Vztrajamo pri enakopravnosti.«

Pravila v teh prostorih veljajo za vse. Izjemni. Po kosilu za skupno mizo mora vsak pomiti svoj krožnik in pribor. Včasih za mizo sedi 130 ljudi. Vsa mora svoje počistiti in pomiti. Takšno je pravilo. V glavnem to ni nikakršen problem. Večina ljudi je zadovoljna, da pospravi za seboj. Včasih kdo reče, da bo njegova žena pospravila za njim. Reagirajo z veliko humorja in spoštljivosti.

»V Habibi.Works imamo svojo kulturo. To je lep mikrokozmos. Če hočeš biti del tega, je nekaj preprostih pravil, po katerih se ravna-

Fotografija: Habibi.Works

mo. Tukaj moraš ravnati tako. Doma delaj po svoje, ne bomo se mešali.

Ti trenutki pa so lahko tudi zelo mučni in ne smejo pripeljati do zloma odnosov. Običajno se razreši na zelo enostaven način. Moški, ki je že dlje časa v skupnosti, pristopi z nasmehom.

'Pridi, sine,' reče. 'Jaz ti bom pokazal, kako se opere posoda. Ni zapleteno.' Počasi se perspektiva spremeni. Vsi razumejo, da se gibljejo v prostorih, ki delujejo po drugačnih pravilih od tistih, ki jih poznajo. Vendar je to zares dolg proces, ki zahteva veliko zaupanja in potrpljenja. In tudi veliko energije.«

Meta Štular, ki je zadnje desetletje iz zabojnika vodila projekt Rog Lab, pravi, da je Habibi.Works eden od modelov, po katerem se

Nič ne pridobimo, če nekatere ljudi izključimo, če preprečimo družinam, da živijo skupaj in se vključijo v ekonomijo kot produktivni člani družbe. Kaj s tem pridobimo?

zgleduje begunski program v načrtu Centra Rog. »Zabojnik, v katerem smo v malem poskušali razvijati te vsebine, sedaj postavljamo na veliko,« pravi. Begunci so en segment pisane družbe, ki naj bi v prostorih našel svoje mesto.

»Po naših podatkih se populacija beguncev zelo slabo vključuje v naše kulturne institucije,« je rekla. »Pogosto zaradi jezikovne bloкаде. Pri izdelovanju stvari visoka jezikovna raven niti ni tako zelo pomembna. Izdelovanje stvari je dobra vstopna točka vključevanja. Imeli bomo tudi kuharski laboratorij. Hrana nam je vsem vezni člen in ne potrebujemo

jezika, da se strinjamo, kako dobra je. Preverili smo pri nevladnih organizacijah, pri zavodu Apis in pri društvu Odnos, ki so se s tem strinjali. Pri migrantih v Sloveniji bodo preverili, koliko naše ideje držijo vodo.«

Povezali so se z društvom latinskoameriških žensk in z društvom turških migrantov v Sloveniji. Vprašali so jih, ali se jim to zdi zanimivo. Bili so še kar navdušeni. Latinskoameriške ženske so povedale, da sem pridejo s svojimi možmi in potem skrbijo za otroke. Ker ne znajo jezika, se težko zaposlijo in so izolirane.

»Sedaj razvijamo ideje prostorov, kje bi lahko one svoje izkušnje iz rokodelstva, umetne obrti in kulinarike ali česar koli drugega delile z drugimi. Center Rog je zamišljen kot javni servis, ki ljudem omogoča delovni prostor, jim da tehnično opremo in tehnološko podporo, da lahko razvijajo svoje projekte.« Morda pa bodo prebivalci azilnih domov izgubili čudežno kopreno, ki jih dela nevidne,

in postali vidni. Napad vojske Ruske federacije na Ukrajino je pokazal, da njihova nevidnost ni rezultat nerazumevanja njihovega položaja. Odgovor na begunce iz Ukrajine je pokazal, da imajo evropske države sredstva in metode za upravljanje množic, ki prihajajo čez mejo. Dovoljenja za bivanje in delovna dovoljenja so samoumevna, četudi so upravne enote počasne pri njihovem reševanju. To tudi ni nič zares zapletenega. Zahteva samo nekaj organizacijskih sposobnosti pri uporabi infrastrukture. Problem ni, da ne bi vedeli, kako ravnati, ali da ne bi znali.

»Problem sta rasizem in seksizem,« je sklenila Mimi Hapig. »Mislim, da je treba navdušeno pozdraviti vse ukrepe, ki so jih sprejele evropske države, in zahtevati, da jih uporabijo tudi pri drugih beguncih. Nič ne pridobimo, če nekatere ljudi izključimo, če preprečimo družinam, da živijo skupaj in se vključijo v ekonomijo kot produktivni člani družbe. Kaj s tem pridobimo? Ljudje, ki se ne izkopljejo iz svojih travm, so odvisni od pomoči in so nesrečni. Zakaj se nam zdi to pametno? Reakcija na Ukrajino je jasno pokazala, da Evropa zna ravnati tudi prav.«

Meta Štular pa pravi, da so tudi domače izkušnje lahko navdihujoče. Ko je Mare Bulc sodeloval pri Prešernovi proslavi, je begunec, Neslovenec in migrante vključil, da so recitali Zdravljico. »Predstaviti begunsko in migrantsko populacijo kot nekaj pozitivnega v državi je seveda težko,« je rekla. »Ni enostavno pokazati, da so to ljudje, ki prinašajo nova znanja in bogastvo. Treba jih je predstaviti skozi kulturo v slovenskih institucijah. Pomembno je, da se sreča čim več populacij, od oblikovalcev, rokodelcev do ustvarjalcev virtualnih resničnosti. Migrantska in begunska populacija je samo ena od populacij, ki bo v Centru Rog lahko delovala. Ne bomo izumljali veliko novega. Povabili bomo nevladne organizacije, da z nami sodelujejo. Skozi pozitivno izkušnjo sodelovanja lahko doživijo drugega.«

Nevidnost v resnici dobro deluje samo v pravljičah. V resničnem svetu so z njo same težave. Če ljudje vidijo drug drugega, se veliko lažje dogovorijo o skupnem življenju.